

Sociometrijski status učenika u razrednom odjelu i školskoj hijerarhiji

Ante Kolak
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za pedagogiju

Sažetak

U teorijskom dijelu ovoga rada razmatraju se dimenzije osnovne strukture društva vidljive u školskoj hijerarhiji pri čemu se posebna pozornost pridaje statusu učenika koji čine razrednu elitu. U razdoblju kad djeca postaju učenici, a time i dio školske hijerarhije, počinju uspostavljati intenzivnije socijalne kontakte izvan obitelji te počinje snažnije djelovati utjecaj vršnjaka na njihov socijalni, intelektualni, moralni i emocionalni razvoj. U školskim se razrednim odjelima razvija diferencirana socijalna struktura koju potvrđuje sociometrijski status učenika čije je utvrđivanje cilj u empirijskom dijelu ovoga rada. Sociometrijski se status utvrdio na relaciji prihvaćanja (popularnosti) te odbijanja (izoliranosti ili odbačenosti) učenika razredne nastave. Identificirane su varijable koje mogu utjecati na indeks sociometrijskog statusa učenika (darovitost pojedinca i dob učenika). Istaknuta je važnost vršnjačke prihvaćenosti, kao socijalnog resursa koji olakšava druga životna postignuća, kao i značaj kurikuluma socijalnih odnosa u razvoju učenikove socijalne kompetencije.

Ključne riječi: razredna elita, sociometrijski status, razredni odjeli, međuvršnjački odnosi.

Hijerarhija u školi i razredna elita

Za društvo je karakteristično postojanje uočljivih društvenih skupina koje su rangirane jedna iznad druge prema raznim čimbenicima, npr. prema političkom statusu i moći, ekonomskom statusu ili bogatstvu, socijalnom statusu ili prestižu. Oni koji pripadaju određenoj skupini ili sloju imat će određenu svijest o zajedničkim interesima i zajedničkom identitetu te sličan životni stil koji će ih razlikovati od članova drugih društvenih slojeva. Potrebno je razlikovati socijalnu diferencijaciju (koja se odnosi na razlike među ljudima s obzirom na mnogobrojne osobine) od socijalne stratifikacije (razlike među ljudima s obzirom na pripadnost određenom društvenom sloju) (Kuvačić, 2008). U školi, koja predstavlja društvo u malom, zahtjevima diferencijacije odgovora-

raju brojna pedagoška i didaktička načela, a područje stratifikacije značajno se odražava na školskom i razrednom ozračju. Interes za društvenu hijerarhiju posebnost je mnogih društvenih segmenata, a kad je riječ o školi, govorimo o školskoj hijerarhiji. „Ljudi su hijerarhijske životinje i imaju iznimno jak instinkt kojim doživljavaju socijalni status drugih ljudi”, tvrde sociolozi (Kregar, Polšek, Ravlić, 2005; prema Nisbert, 2007), a neki od njih izdvajaju ideju društvenoga lanca koji se kroz međuslojeve proteže od najnižih do najviših slojeva društva (Nisbert, 2007). Taj društveni lanac je vidljiv i u školi koja predstavlja jednu od prvih institucionalnih forma uvođenja učenika u društvo. Poznate su različite podjele društvene hijerarhije koje bismo mogli usustaviti u tri osnovne kategorije: visoka, srednja i niža. Svaka navedena kategorija može imati svoje potkategorije.

Dimenzije osnovne strukture društva vidljive su i u školskoj hijerarhiji koju čine: struktura moći, komunikacijska struktura, afektivna ili sociometrijska struktura, struktura prestiža te vertikalna i horizontalna struktura (Mušanović, 1993).

Sociometrijska struktura razrednog odjela podrazumijeva strukturu afektivnih odnosa među članovima razrednog odjela, odnosno odnose privlačnosti (simpatije – antipatije) kojima se iskazuje opće ozračje u razrednom odjelu kao pokazatelj kohezivnosti razrednog odjela i predstavlja posebno područje interesa u empirijskom dijelu ovoga rada.

U školskoj hijerarhiji razlikujemo vertikalnu i horizontalnu strukturu. Vertikalnu strukturu školske hijerarhije čine odnosi među članovima koji se nalaze na različitim hijerarhijskim položajima u školi (ravnatelj, učitelj, učenik), a horizontalnu strukturu čine odnosi članova koje se nalaze na istim ili sličnim hijerarhijskim položajima (npr. učenici u razrednom odjelu). U sklopu školske hijerarhije, u ovom smo se radu odlučili za studioznije proučavanje isključivo horizontalne strukture što će se također reflektirati na empirijski dio ovoga rada.

U svakoj hijerarhiji, pa tako i školskoj, elite zauzimaju poseban položaj. Prema teoriji elita svako društvo čine dvije glavne skupine: mase (većina) i elite (manjina). Teorije elita u suvremenoj sociologiji prisutne su na tri disciplinarna područja: na području sociologije kulture, na području političke sociologije te na području analize socijalne strukture i socijalnih konflikata (Kalanj, 1990). Područje analize socijalne strukture ujedno je i područje interesa ovoga rada. Svaki razredni odjel, koji predstavlja društvo u malom, ima svoju razrednu elitu koja značajno utječe na socijalnu strukturu razrednog odjela. Elita (od *eligere* – izabrati) znači odličnici, izabrani ljudi, „krema” nekog društva (Klaić, 1990). U 14. st. je elita značila robu osobite kvalitete, a kasnije je pojam proširen na društvene grupe, vojnu hijerarhiju i visoko plemstvo. U političkoj je teoriji često bila povezana s postulatima „vladavine najboljih”. Elitu u nekom području društvenog života čini djelotvorna manjina ili oni koji su na vrhu. Poznati istraživač elita Vilfredo Pareto objašnjava elite tako što svakom svom akteru unutar neke profesije dodjeljuje određeni broj bodova (od 0 do 10), ovisno o njegovoj poziciji, zaradi ili uspjehu. Svojim je

shvaćanjem elita želio naglasiti nejednakost među ljudima u svim područjima društvenoga života. U središtu je njegove pozornosti podjela na vladajuću i elitu bez vlasti. Dokazuje da postoje dva tipa vladajuće elite: oni koji su skloni vladati pomoću sile (naziva ih „lavovima”) i oni koji vladaju pomoću diplomatske manipulacije, lukavštine i prijevara (naziva ih „lisicama”). Izdvaja da se velike promjene u društvu događaju kad jedna elita zamijeni drugu i to naziva cirkulacijom elita, a također ističe da su sve elite sklone dekadenciji, tj. „opadaju po kakvoći i gube snagu” (Haralambos, 1980, 113). Navedene odrednice elite vrijede i za elitu koja se javlja u školskoj vertikalnoj hijerarhiji. Upravo zbog toga smatramo korisnim istražiti kakvi su odnosi među vršnjacima u razrednim odjelima, kakav je odnos razredne elite i onih učenika koji toj eliti ne pripadaju.

Vršnjački i prijateljski odnosi u razrednom odjelu

Nakon ranoga djetinjstva, kad djeca počinju uspostavljati intenzivnije socijalne kontakte izvan obitelji, prije svega u školskoj sredini, počinje snažnije djelovati utjecaj vršnjaka na njihovo ponašanje, odnosno na njihov socijalni, intelektualni, moralni i emocionalni razvoj. Spoznaja da je učenicima mlade osnovnoškolske dobi, kao i adolescentima, članstvo u vršnjačkim skupinama izrazito važno, izaziva zabrinutost brojnih odraslih zbog mogućnosti da vršnjaci postanu važniji izvor vrijednosti i postupaka od roditelja. Važnost utjecaja vršnjaka na razvoj pojedinca potvrđuju i istraživanja koja ističe Mijatović (1999) a čiji rezultati ukazuju da u jednakim omjerima od po 30 posto na razvoj novoga naraštaja utječu obitelj, škola i okruženje – vršnjaci. Svijet vršnjaka je vrlo važno socijalno okruženje u kojemu dijete živi i razvija se. Dijete većinu slobodnog vremena provodi s vršnjacima. Procesom socijalizacije dijete se uči ponašati u vršnjačkoj skupini, uči poštovati pravila, nositi se s porazom i pobjedom. U vršnjačkoj skupini dijete zadovoljava potrebu za intimnošću, formira sliku o sebi, stječe socijalne vještine, uči pomagati, dijeliti i surađivati. Formalne vršnjačke skupine u školskoj hijerarhiji čine razredni odjeli. Razredni odjeli imaju veliku važnost u razvojnim promjenama u odnosima s vršnjacima jer se u školskoj dobi

posebno povećava važnost grupe kao mjesta za druženje s djecom. Premda čak i dvogodišnjaci pri vršnjačkim druženjima katkad udovoljavaju zahtjevima nastajanja grupe, članstvo u grupi dobiva jasno značenje tek u školskoj dobi (Vasta i sur., 2005). Razredni odjeli čine formalne grupe učenika, za razliku od neformalnih grupa čiji vrhunac razvoja predstavljaju „škvadre” i „gangovi”, karakteristični za adolescentsku dob. Kad se spominju emocionalno važni događaji u školskom razrednom odjelu, prije svega se odnose na suučenike, a manje na učitelje i voditelje nastavnoga procesa (Ulich, 2001; prema Kiper, Mischke, 2008) te su navedeni odnosi posebno bitni za planiranje, organizaciju i tijek nastavnoga procesa.

Za školski razredni odjel je karakteristično da ga čini veći broj učenika. Broj učenika u razrednim odjelima je različit – ovisi o vrsti škole (državna, privatna), generaciji učenika, pedagoškim standardima države (u hrvatskim je državnim školama maksimalan broj učenika 36, dok je u nekim afričkim zemljama čak 100). Učenici koji čine jedan razredni odjel najčešće se međusobno ne poznaju prilikom formiranja odjela, stoga za razredni odjel možemo reći da je prisilno formirana grupa. Tako formirana grupa u duljem će vremenskom razdoblju (najčešće godinama) zajedno provoditi više sati svakoga radnog dana u vrlo neposrednom kontaktu. Stoga ne čudi da su odnosi među učenicima u razrednom odjelu izrazito bitni za funkcioniranje odgojno-obrazovnog procesa.

Prema kognitivističko-razvojnog pristupu vršnjaci su bitan pokretač promjena u spoznajnom procesu. Piaget i Kohlberg ističu da se iz kognitivnog sukoba s vršnjacima razvija sposobnost uvažavanja tuđeg mišljenja (prema: Vizek-Vidović i sur., 2003), dok Vigotskijeva teorija naglašava podučavajuću ulogu kompetentnijih vršnjaka. Prema kognitivističko-razvojno usmjerenim teoretičarima, način učenikova razmišljanja o vršnjacima određuje njegovo ponašanje prema njima. Prema teoriji socijalnog učenja vršnjaci služe kao model ponašanja, nagrađuju ili kažnjavaju određene postupke i jedan su od izvora procjene samoeфикаsnosti (<http://tip.psychology.org/bandura.html>). Etološki pristup zastupa mišljenje da ponašanja prema vršnjacima imaju biološki određenu osnovu koja odražava evolucijsku povijest razvitka vrste (Vasta i sur., 2005).

Prekretnicu u istraživanju vršnjačkih odnosa čini teorijski model vršnjačkih odnosa Bukowskog i Hoze (prema Klarin, 2006) koji je i teorijska osnova za empirijsko istraživanje ovoga rada. Ovaj model razlikuje dvije razine socijalnih interakcija. Prvu razinu predstavlja odraz grupnih odnosa s vršnjacima, što je jednosmjernan odnos i vezan je uz vršnjačko prihvaćanje.

Ova nam dimenzija govori o popularnosti učenika u razrednom odjelu, a predstavlja opći, grupno usmjeren i jednosmjernan konstrukt koji je odraz odnosa vršnjaka prema pojedinom učeniku (prilagođeno prema Klarin, 2006).

Drugu dimenziju ovoga modela čini specifičan, uzajaman, trajan i dvosmjernan odnos koji je odraz iskustva između dvaju pojedinaca, a obilježava ga odanost, prisnost i uzajamna privlačnost. Takav odnos i brojni drugi autori nazivaju prijateljstvom. Razlikovanje ovih dviju razina socijalnih interakcija u skladu je s motivacijom učenika za zadovoljenjem različitih socijalnih potreba. Tako potrebu za pripadanjem učenik zadovoljava u vršnjačkim skupinama putem prihvaćenosti i poželjnosti, a potrebu za bliskošću i intimnošću zadovoljava u odnosu s prijateljem (Klarin, 2006). S obzirom na to da se potreba za prijateljstvom javlja kasnije od potrebe za prihvaćanjem, autor pretpostavlja da uspješnost prijateljskih odnosa ovisi o prethodnim iskustvima učenika u vršnjačkim odnosima u skupini.

Postoje različita mišljenja o odnosu između popularnosti i prijateljstva. Neki autori smatraju da je ovaj odnos neovisan ili tek djelomično povezan. To znači da slaba prihvaćenost među vršnjacima ne mora nužno značiti slabu prihvaćenost u prijateljskom odnosu i obrnuto. Međutim, popularnost i prijateljstvo ipak su dvije različite forme socijalnog iskustva koje su konceptualno i empirijski povezane. Sviđanje kao emocija privlačnosti pretpostavka je i za status u grupi i za odnos s najboljim prijateljem. Da bi vršnjaci učenika prihvatili, mora im se sviđjeti, a sviđanje uvjetuje prijateljstvo. Popularnost je stoga dopusnica za prijateljstvo. U jednom je ispitivanju dokazano da se korelacija između prijateljstva i popularnosti mijenja ovisno o učenikovo dobi, te se između grupnih i dijadnih odnosa nije pokazala značajnom za učenike četvrtih razreda osnovne škole, dok se za učenike šestih razreda osnovne škole pokazala značajnom (Klarin, 2006). Premda biti popularan ne znači nužno imati

prijatelja, čini se da popularni učenici češće imaju bliskog prijatelja nego učenici koji nisu popularni (Parker i Aster, 1993; prema Klarin 2006; Rabiner, Keane, 1993). Kad proučavamo popularnost, jedinicu analize čini grupa, smjer je procjene jednosmjernan, a razina opća. Prijateljstvo je, za razliku od popularnosti, u navedenim kategorijama dijametralno suprotno te je jedinica analize dijadni odnos, smjer procjene dvosmjernan, a razina procjene specifična. Jedna od najpoznatijih periodizacija socijalnih odnosa je Selmanova (prema Graham i sur., 2009) koja vršnjačke odnose promatra na pet razina. Prvu razinu predstavlja egoistična faza najranijeg djetinjstva. Potom vršnjačke odnose čini razina koju obilježuje razumijevanje tuđih osjećaja i karakteristična je za predškolsku dob. Treću razinu predstavlja rana školska dob koja je obilježena reciprocitetom. Učenici prijateljstvo promatraju kao uzajamni odnos uz postojanje povjerenja, tolerancije i spremnosti na pomoć. Sljedeća je razina specifična za srednje i kasno djetinjstvo pri čemu intimnost postaje važna osobina prijateljskih odnosa. Posljednja se razina odnosi na adolescentsku dob koju obilježuje ravnoteža prijateljstva i uzajamnosti te individualnosti (Graham i sur., 2009).

Poteškoće koje se mogu javiti u ovoj sferi socijalnih iskustava (popularnosti i prijateljstva) mogu uzrokovati anksioznost i socijalnu izolaciju. Istraživanja potvrđuju hipotezu o izravnoj vezi između kvalitete vršnjačkih odnosa i razvoja dječje osobnosti, socijalnog ponašanja i kognitivnog razvoja (Ladd, 1989; prema Klarin, 2006). Socijalno prihvaćeni učenici koji iskazuju prosocijalne, kooperativne i odgovorne forme ponašanja u školi, najčešće postižu i visok školski uspjeh, dok učenici koje su vršnjaci odbacili često postižu slabiji školski uspjeh i predstavljaju rizičnu grupu sklonu delinkvenciji, školskom apsentizmu i napuštanju školovanja (Krnjajić, 2002). Iz svega navedenog razumljiva je potreba istraživača za proučavanjem vršnjačkih odnosa, s posebnim osvrtnom na dvije razine socijalnih interakcija: popularnosti i prijateljstva.

Sociometrijski status učenika u razrednom odjelu

U školskim se razrednim odjelima razvija diferencirana socijalna struktura koja se može opisati prema postojanju ili nepostojanju uzajamnih veza – prema

postojanju prijateljstva, prema vrstama socijalnih mreža, njihovoj gustoći... (Fend, 1980; prema Kiper, Mischke, 2008). Najčešći pristup mjerenju popularnosti među učenicima sastoji se u ispitivanju mišljenja samih učenika. Takva procjena društvenoga položaja pojedinca naziva se sociometrijska tehnika. Sociometrijski test je tehnika kvantitativne analize neformalne strukture razrednoga odjela. Za razliku od formalne strukture grupe, koja je članovima nametnuta izvana, a sastoji se od hijerarhija uloga, utjecaja i moći, neformalna je struktura grupe ono što članovi unose u grupu (razredni odjel) iznutra i temelj je funkcioniranja razrednog odjela kao cjeline. Sociometrijski test omogućuje određivanje prihvaćenosti pojedinca u grupi. Mjera popularnosti određena je odnosom grupe prema učeniku, a ovaj se odnos determinira prihvaćanjem i odbijanjem. Prihvaćanje je određeno stupnjem sviđanja i atraktivnosti, dok je odbijanje određeno stupnjem nesimpatije i nesviđanja. Prednost je ovoga testa pred drugim metodama u tome što utvrđuje stvarne odnose među vršnjacima u svakodnevnim okolnostima. Sociometrija ima nekoliko funkcija koje ju određuju kao: istraživačku tehniku koja služi kako bi se proučilo funkcioniranje grupe, dijagnostičku proceduru kojom se treba odrediti položaj pojedinca u grupi i položaj grupe u široj društvenoj zajednici te psihoterapijsku tehniku koja pomaže pojedincu ili grupi da se bolje prilagode (Cohen i sur., 2007). Na temelju svega iznesenog vezanog uz tehniku koja se koristi za procjenu međuvršnjačkih odnosa možemo zaključiti da se sociometrijskim postupkom mogu ispitati:

- sociometrijski status pojedinca u grupi (češće biran ili odbijen);
- unutargrupni odnosi, npr. tko koga bira ili odbija;
- stupanj kohezivnosti ili integriranosti grupe.

Coieova klasifikacija razlikuje pet kategorija učenika s obzirom na status u grupi. To su: popularan učenik, odbačen učenik, zanemaren učenik, kontroverzan učenik i prosječan učenik (prema Klarin, 2006). Drugi autori (MacDonald, 1991; Legault, 1993; Torrey i sur., 1996) izdvajaju četiri kategorije s obzirom na stupanj preferencije učenika, odnosno odbijanja od strane vršnjaka. Onaj učenik koji ima mnogo negativnih nominacija odbačen je učenik. Učenik koji ima malo pozitivnih nominacija i malo

negativnih nominacija izoliran je učenik. Za učenika koji ima mnogo negativnih i mnogo pozitivnih nominacija kažemo da je kontroverzan. Učenik s mnogo pozitivnih nominacija naziva se učenik zvijezda.

Istraživači primjenjuju različite sociometrijske tehnike. Tehnikom imenovanja od učenika se traži da imenuje određeni broj vršnjaka koji im se jako sviđaju po određenim kriterijima. Ova tehnika može biti usmjerena i na negativne vršnjačke odnose. Tehnikom rangiranja od učenika se traži da prema zadanom obilježju rangiraju sve učenike u razrednom odjelu. Od učenika se može tražiti da sve suučenike procijeni na zadanoj ljestvici. Tehnikom usporedbe parova učenicima se nude parovi učenika iz razrednog djela, a ispitivani učenik mora odabrati onoga tko mu se više sviđa. Nakon procjene svih mogućih parova suučenika, dobije se rezultat koji pokazuje koliko se pojedinom učeniku sviđa svaki učenik iz razrednog odjela. Nalazi istraživanja potvrđuju da su sociometrijske procjene učenika u korelaciji s učiteljevim procjenama popularnosti učenika kao i rezultatima dobivenima izravnim proučavanjem učeničkih interakcija (Green i sur., 1980; Bukowski i Hoza, 1989, prema Vasta i sur., 2005). Navedeni istraživači pokazuju da na popularnost učenika u razrednom odjelu utječu neki čimbenici kao što su redosljed rođenja djeteta u obitelji, intelektualne sposobnosti učenika, tjelesna privlačnost učenika, privlačnost učenikova imena, ali ovi predikatori prelaze okvire istraživanja ovoga rada. Stoga ćemo se pri popularnosti učenika u razrednom odjelu zadržati na već poznatim ponašajnim korelatima popularnosti među vršnjacima koji se odnose na ponašanje popularnih učenika koje ga opisuje kao učenika koji potiče interakciju s drugim uenicima, koji lako održava interakciju i uspješno rješava sukobe. Socijalne vještine koje učenike opisuju kao omiljene istodobno su važne u stvaranju i održavanju prijateljstva pa iz toga proizlazi da popularni učenici imaju osobine poželjne za prijatelja.

Popularnost i omiljenost pozitivne su strane sociometrijske slike. Negativnu stranu čine zanemarenost i odbačenost koja se odnosi na nepopularne učenike. Zanemareni učenici se rijetko biraju za prijatelja, sramežljivi su i osamljeni. Događa se da takvi učenici u svojoj usamljenosti razvijaju svoju individualnost, ali ako se uz socijalni status zanemareno-

sti javi osjećaj usamljenosti, mogu biti skloni depresijama i emocionalnoj ravnodušnosti. Za razliku od njih, odbačeni učenici pokazuju neprilagođene oblike ponašanja poput agresije, povučenosti, usamljenosti, školskoga neuspjeha.

Učenicima je važan njihov status u razrednom odjelu. Spoznaja da su prihvaćeni čini ih zadovoljnima. Empirijski su nalazi pokazali da postoji bidirekcionalni utjecaj između vršnjačkih odnosa i školskoga postignuća. To znači da kvaliteta vršnjačkih odnosa utječe na školsko postignuće i, obrnuto, školsko postignuće utječe na kvalitetu vršnjačkih odnosa. (Krnjajić, 2002). Razmatranja prirode i uloge vršnjačkih odnosa u razvoju djeteta pokazuju da je vršnjačka interakcija značajan čimbenik u razvoju socijalnih i kognitivnih kompetencija. Vršnjački odnosi imaju utjecaj ne samo na tekući već i na kasniji akademski, bihevioralni i emocionalni razvoj. Prihvaćeni učenici često su akademski uspješniji, dok je status odbačenosti povezan s akademskim teškoćama i slabijim školskim uspjehom. Vršnjačka odbačenost je relativno stabilna karakteristika na osnovi koje se mogu predvidjeti teškoće u sljedećim godinama, kao što su ponavljanje razreda, prijevremeno napuštanje škole, neopravdano izostajanje, problemi prilagođavanja... (Spasenović, 2003). Osim toga, za grupu vršnjaka (koji pohađaju isti razredni odjel) sociometrija može biti snažan alat za smanjenje konflikata i poboljšanje komunikacije jer u razrednom odjelu omogućuje objektivno sagledavanje i analizu vlastite dinamike.

Metodologija istraživanja

Problem ovog istraživanja je bio sociometrijski status učenika. Istraživanja su pokazala da je omiljenost učenika među vršnjacima od presudne važnosti za njegovu uspješnost u budućnosti (Shapiro, 1998). Zbog toga pedagoški model praćenja razvoja učeničke socijalne kompetencije postavlja kao jednu od bitnih sastavnica vršnjačke odnose (uz individualna obilježja i socijalna umijeća) (Katz, McClellan, 1999), a oni se najbolje iskazuju kroz njihov sociometrijski status u grupi/razrednom odjeljenju. Stoga je za konstrukciju kurikuluma socijalnih odnosa od izrazite važnosti utvrditi status koji učenici imaju u međuvršnjačkom odnosu.

Cilj je ovoga empirijskog istraživanja bio utvrditi sociometrijski status učenika unutar razrednih odjela razredne nastave te identificirati varijable koje mogu utjecati na indeks sociometrijskog statusa učenika. Ti podaci mogu biti od koristi pri izgradnji i razvoju kurikuluma socijalnih odnosa kao i pri formiranju strukture razrednih odjela.

U ovom istraživanju postavljene su tri **hipoteze**:

H1 – Ne postoji statistički značajna razlika između sociometrijskog statusa djevojčica i dječaka.

H2 – Ne postoji statistički značajna razlika između sociometrijskog statusa učenika kojima je utvrđena darovitost i onih učenika kojima nije utvrđena.

H3 – Ne postoji statistički značajna razlika između sociometrijskog statusa učenika različite dobi (razreda koji učenici pohađaju).

U ovome su istraživanju promatrane četiri **varijable**: jedna zavisna (sociometrijski status učenika u razrednom odjelu) te tri nezavisne (spol učenika, utvrđena darovitost iz područja specifičnih školskih sposobnosti te dob učenika (iskazana kroz razred koji učenici pohađaju)).

Uzorak ispitanika činili su razredni odjeli razredne nastave osnovnih škola u Zagrebu i Osijeku učitelja – razrednika koji su dobrovoljno pristali na utvrđivanje sociometrijskog statusa svojih učenika. Odabrani su učenici 2., 3. i 4. razreda, jer se s učenicima 1. razreda, zbog njihove razine pismenosti, predviđeno ispitivanje nije moglo provesti. Učenici prvoga razreda nisu uzeti u uzorak stoga što je lako moguće da se hijerarhijska struktura u prvome razredu još nije dokraja formirala. Ukupno je ispitan 161 učenik. Struktura uzorka po spolu vidljiva je iz tablice 1, a struktura vezana uz utvrđenu darovitost iz tablice 3. Ukupan broj dobivenih biranja bio je 2798 (skalom procjene svaki učenik procjenjuje svakog učenika u razredu osim sebe).

Mjerni instrument. U istraživanju je primijenjen sociometrijski postupak kojim su učenici procjenjivali suučenike u kategoriji „biti prijatelj?”. S obzirom na to da tehnika nominacije ili biranja, uobičajena u sociometrijskim postupcima, ima određenih nedostataka za koje se pretpostavlja da bi se mogli odraziti na rezultate istraživanja, u ovom je istraživanju nismo koristili, već je kao instrument primijenjena ljestvica procjene. Ova se tehnika sastoji od liste na kojoj su

imena svih učenika iz razrednog odjela koje svaki prisutni učenik procjenjuje prema zadanom kriteriju na skali od pet stupnjeva. Brojke na skali određuju stupanj sviđanja. Sociometrijski status se određivao izračunavanjem prosječne procjene koju je učenik dobio od svih ostalih učenika u razrednom odjelu. Tehnika procjenjivanja omogućuje da svakog učenika procijeni svaki učenik u razredu i na taj način daje kompozitni indeks koji je odraz obaju aspekata popularnosti (prihvatanje i odbijanje). Rezultati dobiveni ovom tehnikom pouzdaniji su jer su rezultat procjene na ljestvici od pet stupnjeva. Petostupanjsku ljestvicu u ovom istraživanju čini sljedeći raspon tvrdnja:

- 5 Želim nju/njega za najbolju prijateljicu/najboljeg prijatelja u razredu.
- 4 Voljela bih/volio bih da mi bude prijateljica/prijatelj, ali ne najbolja/najbolji.
- 3 Volim se ponekad družiti s njom/njim.
- 2 Ne smeta mi što ide u razred sa mnom, ali ne želim ju/ga za prijateljicu/prijatelja.
- 1 Voljela bih/volio bih da nije s nama u razredu.

U prilog odabiru navedene sociometrijske tehnike ide i usporedba rezultata dobivenih tehnikom nominacije i tehnikom procjene test-retest metodom koja upozorava na nešto pouzdanije rezultate dobivene tehnikom procjene (Parker i sur., 1997; prema Klarin, 2006).

Za **obradu podataka** korišten je statistički programski paket SPSS 17.0. Kako bismo utvrdili deskriptivne pokazatelje pojedinih sociometrijskih statusa učenika, koristili smo deskriptivne parametre: aritmetičku sredinu i standardnu devijaciju. Da bismo usporedili ispitanike prema pojedinom obilježju (spol, dob, darovitost), izračunali smo jednosmjernu analizu varijance ili t-test. Ako je analiza varijance pokazala da postoje značajne razlike, proveli smo post-hoc testove za usporedbu po skupinama.

Rezultati istraživanja i interpretacija

Prva hipoteza našeg istraživanja (H1) glasila je da ne postoji statistički značajna razlika između sociometrijskog statusa djevojčica i dječaka. Rezultati dobiveni našim ispitivanjem pokazuju da djevojčice i dječaci imaju podjednak indeks sociometrijskog statusa (tablica 1). Nešto je veća bila aritmetička sredina za djevojčice, kao što je i neznatno veća standardna devijacija.

	Spol ispitanika	N	M	SD
Si	Dječaci	1335	3,6022	1,23474
	Djevojčice	1463	3,6056	1,25629

TABLICA 1. SOCIOMETRIJSKI STATUS ISPITANIKA S OBZIROM NA SPOL

Da bismo se uvjerali kako uočene razlike nisu statistički značajne, proveli smo t-test.

Rezultati t-testa (tablica2) ukazuju da razlike između subuzoraka određenih prema spolu nisu statistički značajne, na osnovi čega prihvaćamo našu prvu hipotezu (H1) te zaključujemo da ne postoji razlika u sociometrijskom statusu unutar razrednog odjeljenja između dječaka i djevojčica. Ti rezultati su i očekivani s obzirom na to da je poznato da učenici ove dobi često biraju istospolne prijatelje, a u našem se uzorku nalazi podjednak broj dječaka i djevojčica. Rezultati koji ukazuju na prihvaćanje postavljene hipoteze u ovom istraživanju posredno ukazuju na kvalitetu provođenja kurikuluma socijalnih odnosa u razrednoj nastavi. Uobičajena odgojna područja obuhvaćena tim kurikulumom su: odgoj za život u zajednici, spolni odgoj, odgoj za nenasilje i odgoj za mir. Na osnovi dobivenih rezultata moguće je pretpostaviti da su na našem uzorku učenika odgojno-obrazovni ciljevi i zadaće navedenih područja uspješno ostvareni, posebno dio koji se odnosi na jednakosti i razlike između dječaka i djevojčica.

Druga hipoteza našeg istraživanja (H2) glasila je da ne postoji statistički značajna razlika između sociometrijskog statusa učenika kojima je utvrđena darovitost i onih učenika kojima ona nije utvrđena. Da bismo provjerili tu hipotezu izračunate su aritmetičke sredine i standardne devijacije dobivenih

procjena za te dvije subgrupe učenika. Rezultati su prikazani u tablici 3.

Iz literature je poznato je da su vrlo rijetki daroviti pojedinci čija se darovitost iskazuje u svim područjima ljudske djelatnosti (Koren, 1989; Gojkov i sur., 2002; George, 2004; Đorđević, 2005; Cvetković Lay, Sekulić Majurec, 2008). To posebno dolazi do izražaja u školskoj dobi, kad većina učenika iskazuje darovitost u nekom specifičnom području, najčešće vezano uz pojedine nastavne predmete. Stoga smo u grupu darovitih učenika u ovom istraživanju uzeli samo one učenike koji pokazuju posebne sposobnosti i interese za pojedina nastavna područja i u njima trajno imaju vrhunske rezultate izražene visokim školskim ocjenama. Osnova za takvu uspješnost su najčešće dobra memorija, vrlo razvijena sposobnost shvaćanja, uronjenost i entuzijazam za nastavne sadržaje, tehnika brzog usvajanja znanja i vještina, velik fond informacija s područja vlastitih interesa. Ova vrsta darovitost pripada području specifičnih školskih sposobnosti (Koren, 1989) i upravo ona obilježuje ispitanike uzorka ovog istraživanja. Iz tablice 3 je vidljivo da učenici kojima su učitelji i stručni suradnici škole utvrdili darovitost imaju veće aritmetičke sredine od učenika kojima ona nije utvrđena, odnosno češće ih vršnjaci biraju kao omiljene, prihvaćeniji su i popularniji. Isti učenici imaju i manju standardnu devijaciju, što ukazuje na to da je među učenicima koji su njih birali bilo manje neslaganja.

	F	t	df	Razlike M	p
Si	0,14	-0,071	2796	0,00336	p>0,05

TABLICA 2. T-TEST ZA SPOL ISPITANIKA PRI SOCIOMETRIJSKOM STATUSU

	Darovitost	N	M	SD
Si	nije utvrđena	2432	3,5103	1,26266
	je utvrđena	366	4,2268	0,90988

TABLICA 3. SOCIOMETRIJSKI STATUS ISPITANIKA S OBZIROM NA UTVRĐENU DAROVITOST UČENIKA

Da bismo utvrdili jesu li nađene razlike samo posljedica slučaja ili ih možemo smatrati statistički značajnima proveli smo t-test (tablica 4). Rezultati t-testa ukazuju na postojanje statistički značajne razlike između subuzoraka, na osnovi čega odbacujemo

našu drugu hipotezu (H2) i zaključujemo da između sociometrijskog statusa učenika kojima je utvrđena darovitost i onih učenika kojima nije utvrđena postoji statistički značajna razlika.

	F	t	df	Razlike M	p
Si	67,128	-10,454	2796	0,71650	p<0,01

TABLICA 4. T-TEST ZA POSTOJANJE DAROVITOSTI PRI SOCIOMETRIJSKOM STATUSU UČENIKA

Dobiveni rezultati pokazuju da je darovitost učenika značajno utjecala na to da ih vršnjaci biraju i prihvaćaju. Ovakav rezultat potvrđuje rezultate istraživanja dobivene drukčijim postupcima koji ukazuju da određene značajke, a posebno darovitost učenika u bilo kojem području, pridonose popularnosti i prihvaćenosti tih učenika u grupama kojima pripadaju (Gojkov i sur., 2002; Đorđević, 2005; Cvetković Lay, Sekulić Majurec, 2008). Takvi su učenici redovito popularniji i u razrednom odjelu i suučenci bi ih radije imali za prijatelje. „Mnogi daroviti učenici imaju nešto višu socijalnu inteligenciju i lakše

se i uspješnije prilagođavaju skupini, lakše procjenjuju zahtjeve drugih i udovoljavaju im. Oni često nose neku karizmu koja ih čini popularnim i omiljenim među djecom” (Cvetković Lay, Sekulić Majurec, 2008, 39).

Trećom smo hipotezom našeg istraživanja (H3) pretpostavili da ne postoji statistički značajna razlika između sociometrijskog statusa učenika različite dobi (razreda koji učenici pohađaju). Da bismo provjerili održivost treće hipoteze (H3) koristili smo statistički postupak analize varijance (F-omjer). Rezultati su prikazani u tablici 5.

Si	Suma kvadrata	df	Prosječna suma kvadrata	F	p
Između grupa	125,568	2	62,784	41,626	p<0,01
Unutar grupa	4215,667	2795	1,508		
Ukupno	4341,235	2797			

TABLICA 5. ANALIZA VARIJANCE ZA DOB ISPITANIKA/RAZREDE KOJI ISPITANICI POHAĐAJU

Provedena analiza varijance pokazuje da postoji statistički značajna razlika između učenika različite dobi (pojedinih razreda) kao subuzoraka u našem istraživanju (F=41,626; df1=2; df2=2795; p<0,01). Na osnovi tih rezultata odbacujemo našu treću hipotezu

(H3) i zaključujemo da se sociometrijski status učenika razlikuje ovisno o dobi učenika odnosno razredu koji učenici pohađaju. Ti rezultati donekle začuđuju jer je uzorak istraživanja obuhvaćao raspon od tri razreda koji pripadaju razrednoj nastavi, što zna-

či da su naši ispitanici bili približne dobi (maksimalna moguća razlika po dobi među njima je približno četiri godine). Zbog toga smo željeli utvrditi između učenika koje dobi (kojih razreda) se javila statistički značajna razlika. Zanimalo nas je javlja li se razlika između učenika susjednih razrednih odjela (drugoga i trećega, trećega i četvrtoga) ili među učenicima početnih i završnih razreda razredne nastave ovoga uzorka u kojih je vidljiva veća dobna razlika (drugoga i četvrtoga). Ovaj istraživački zadatak smo provjerili post-hoc testom Bonferronija. Rezultati su prikazani u tablici 6.

Razred	Razred	Razlike M	p
2.	3.	0,53640	<0,01
	4.	0,15208	>0,05
3.	2.	0,53640	<0,01
	4.	0,38433	<0,01
4.	2.	0,15208	>0,05
	3.	0,38433	<0,01

TABLICA 6. REZULTATI POST-HOC TESTA (BONFERRONI) ZA POJEDINE RAZREDE ISPITANIKA

Uvidom u tablicu 6 je vidljivo da postoji statistički značajna razlika između ispitanika trećih razreda i ostalih razreda, što znači upravo između učenika slične dobi. Ovakvi rezultati, koji bi mogli i iznenaditi, mogu se objasniti razvojnim obrascima ponašanja učenika. Učenici u prvim dvama razredima osnovne škole još nisu stekli koheziju grupe unutar razrednog odjela. Nakon tri godine zajedničkoga druženja status učenika pokazuje veći sociometrijski indeks. Za četvrti razred je karakteristično da učenici ulaze u fazu predpuberteta te da osjetljivost za socijalne odnose raste te je to jedan od mogućih objašnjenja ovakva rezultata. Stoga je u navedenim razrednim odjelima potrebno vršnjačke odnose pomnije pratiti i intervenirati prema potrebi. Da bi se pomoglo učenicima koji imaju teškoće u socijalnim odnosima, potrebno je osmisliti različite interventne programe koji će pridonijeti poboljšanju interpersonalne efikasnosti. Za stvaranje poželjnoga socijalnog konteksta razvoja važan je

pristup koji omogućuje razvoj vještina konstruktivnog komuniciranja u različitim socijalnim situacijama kao i sposobnost razvoja povjerenja i empatije. Posebnu se pozornost treba posvetiti razvoju sposobnosti da se na prihvatljiv i konstruktivan način izraze vlastite frustracije te pronađu načini njihova rješavanja.

Zaključak

Sažimajući iskustva teorijske analize i verifikacije postavljenih hipoteza u ovom istraživanju, moguće je izvesti određene zaključke. Naši podaci pokazuju da se sociometrijski status djevojčica ne razlikuje značajno od sociometrijskog statusa dječaka, da se sociometrijski status učenika kojima je utvrđena darovitost statistički značajno razlikuje od onih učenika kojima ona nije utvrđena, te da se sociometrijski status učenika statistički značajno razlikuje ovisno o dobi učenika, tj. o razredu koji učenici pohađaju.

Poznato je da u svim razrednim odjelima postoji diferencirana socijalna struktura. Sociometrijski status suučenika u razrednom odjelu je bitan s aspekta pojedinca, ali i društva u cjelini. Postoje brojni čimbenici koji utječu na popularnost učenika: redosljed djetetova rođenja u obitelji, tjelesna privlačnost, intelektualne sposobnosti, učenikova sposobnost poticanja i održavanja interakcije među drugim učenicima kao i sposobnost lakoga rješavanja sukoba. Empirijski dokazi ovoga istraživanja potvrđuju i učenikovu darovitost te dob kao predikatore učenikove popularnosti. Učenikov spol nije se pokazao znakovitim. Međuvršnjački odnosi unutar razrednog odjela važni su ne samo za sadašnju pedagošku stvarnost već i kao posljedice toga statusa koje se reflektiraju u budućoj životnoj stvarnosti. Vršnjačka prihvaćenost služi tako kao socijalni resurs koji olakšava druga životna postignuća, stvara pozitivnu sliku o samome sebi te utječe na stvaranje sretnog i zadovoljnog pojedinca u društvu, izbjegavajući sve negativne posljedice izoliranosti i odbačenosti pojedinca iz grupe. Kao i svi drugi interpersonalni odnosi, tako se i međuvršnjački odnosi temelje na određenom stupnju privlačenja ili odbijanja svih onih koji sudjeluju u tom odnosu. Socijalna kompetencija učenika često ovisi o kvaliteti interakcije u razrednim odjelima te je stoga važno da kurikulum njeguje socijalne vještine koje pridonose razvoju kompetencije učenika u navedenom području.

Literatura

- Cohen, L., Manion, L., Morrison, K. (2007), *Metode istraživanja u obrazovanju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Cvetković Lay, J., Sekulić Majurec, A. (2008.), *Darovito je, što ću s njim?* Zagreb: Alinea.
- Dorđević, B. (2005), *Darovitost i kreativnos dece i mladih*. Vršac: VŠZOV.
- George, D. (2004), *Obrazovanje darovitih*. Zagreb: Educa.
- Gojkov, G., Struza-Milić, N., Gojov-Rajić, A., Stojanović, A. (2002), *Rana identifikacija darovitosti*. Beograd: Biblioteka istraživačke studije.
- Graham, J. A., Gangluff, A., Kollock, K., Pizza, J. (2009), *Relational Schemas in Children's Friendship Dyads as a Function of Peer Group Status*. <http://www.eric.ed.gov/>
- Haralambos, M. (1989), *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Globus.
- Kalanj, R. (1990), *Teorija elita i pitanje demokracije*. U: *Zbornik radova Suvremene sociološke teorije*. Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske, str. 83–94.
- Katz, L. G., McClellan, D. E. (1999), *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije*. Zagreb: Educa.
- Kiper, H., Mischke, W. (2008), *Uvod u opću didaktiku*. Zagreb: Educa.
- Klaić, B. (1990), *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod MH.
- Klarin, M. (2006), *Razvoj djece u socijalnom kontekstu*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Koren, I. (1989), *Kako prepoznati i identificirati nadarenog učenika*. Zagreb: Školske novine.
- Krnjajić, S. (2002), *Peer relationships and academic achievement*. Belgrade: Education Research Institute, 34, 213–235.
- Kuvačić, I. (2004), *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Legault, F. (1993), *Gender Differences in the Perceptions of Affiliate Networks in Primary School*. <http://www.eric.ed.gov/>
- MacDonald, C. D. (1991), *Children's Awareness of Their Popularity and Social Acceptability*. <http://www.eric.ed.gov/>
- Mijatović, A. (1999), *Osnove suvremene pedagogije*. Zagreb: HPKZ.
- Mušanović, M. (1993), *Skupina i odnosi u skupinu*. U: *Priručnik za ravnatelje odgojno-obrazovnih ustanova*. Zagreb: Znamen, str. 3–18.
- Nisbert, R. A. (2007), *Sociološka tradicija*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Rabiner, D. L., Keane, S. P. (1993), *Children's Perception of Their Treatment by Peers in Relation to Their Sociometric Status*. <http://www.eric.ed.gov/>
- Shapiro, L. E. (1998), *Kako razviti emocionalnu inteligenciju djeteta*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Spasenović, V. (2003), *Vršnjačka prihvaćenost/odbačenost i školsko postignuće*. Beograd: Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, 35, 267–288.
- Torrey, G. K., Wright, D. (1996), *Peer Behavior Ratings as Predictors of Sociometric Status*. <http://www.eric.ed.gov/>
- Vasta, R., Haith, M. M., Miller, A. (2005), *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Vizek-Vidović, V., Vlahović-Štetić, V., Rijavec, M., Miljković, D. (2003), *Psihologija obrazovanja*. Ekološki glasnik: Donja Lomnica. <http://tip.psychology.org/bandura.html>